

Doniyor kitobi — Yetmish to‘rtinchi qism

Payg‘ambarlik jumboqining ochilishi: Hizqiyoning jirkanch ishlari, oxirgi kunlardagi jamoat va mahluqning tamg‘asi

Jeff Pippenger

2024-02-07

Hizqiyol kitobining sakkizinchi bobidagi to‘rt jirkanchlik Xudoning oxirgi kunlardagi Laodikiya jamoati rahbarlarining quyoshga sajda qilishiga olib boradi va shu tariqa ular mahluqning tamg‘asini qabul qiladilar. Keyingi bob, ya‘ni ayni o‘sha vahiy, Xudoning oxirgi kunlardagi jamoatida Xudoning muhrini qabul qiladiganlarni tasvirlaydi. Opa Uayt bizga Hizqiyol kitobining to‘qqizinchi bobidagi muhrlash Vahiy kitobining yettinchi bobida tasvirlangan muhrlash bilan bir xil ekanini ma‘lum qiladi. Xudo bir xalqni uning uchinchi va to‘rtinchi avlodida hukm qiladi, va Hizqiyoldagi to‘rt jirkanchlik 1863-yilda boshlangan itoatsizlikning to‘rt avlodini ko‘rsatadi; o‘sha vaqtda Laodikiya adventizmi Habakkukning ikki lavhasining soxtasini joriy etdi, holbuki bu lavhalar qadimgi Isroilning boshida O‘n Amrning ikki lavhasi berilgani kabi, Xudo bilan Uning xalqi o‘rtasidagi ahd munosabatining ramzi sifatida berilgan edi.

Horunning oltin buzoqchasi qalbaki timsol bo‘lib, Xudo haqiqiy rashk timsolini ifodalovchi ikki lavhani tayyorlayotgan ayni paytda namoyon bo‘lgan isyonning ramzi edi. Horunning oltin buzoqchasi, Levilar yigirma oltidagi “yetti zamon”ni, shuningdek boshqa vaqtga oid bashoratlarni xabardan olib tashlagan qalbaki 1863 jadvalining timsoli edi. Shunday qilib, Laodikiya Adventizmi, xuddi Horun qadimgi Isroilning boshlang‘ich tarixida qilganidek va xuddi Yerobom Efrayim shimoliy shohligining boshlang‘ich tarixida qilganidek, o‘z tarixining eng boshidayoq rashk timsolini o‘rnatdi.

Levilar yigirma oltinchi bobidagi “yetti vaqt” Millerga anglatilgan vaqt haqidagi birinchi bashorat edi va u 1863-yildagi isyonda chetga surib qo‘yilgan bashoratli vaqtning birinchi javohiri edi. 1863-yil Miller tushidagi javohirlarni berkitib qo‘yishning boshlanishini hamda qalbaki javohirlar va tangalarni kiritishni belgiladi. “Yetti vaqt” quruvchilar rad etgan tamal toshi edi. 1863-yilda “yetti vaqt”ning tamal toshini chetga surib qo‘yganlar Millerchi ma‘badning quruvchilari bo‘lganlarning o‘zlari edi, ammo oxirgi kunlarda o‘sha tosh endi burchakning bosh toshiga aylandi. O‘sha tosh Azaliy Qoya‘ni ifodalardi edi, va u, shuningdek, Rabbii yaratgan kun bilan ham ifodalangan edi, chunki u yer uchun shanba oromining timsoli edi. 1844-yilda Millerchi Adventizm Yeribomning soxta sajda tizimini fosh etdi va birinchi hafsalasi pir bo‘lish ustidan “quvongan” “mazax qiluvchilar jamoati”dan ajralib chiqdi.

Quruvchilarga Yahudiya payg‘ambariga 1844-yilga olib kelgan yo‘ldan boshqa bir yo‘l bilan Quddusga qaytish buyurilgani kabi, hech qachon “masxarachilar jamoasi”ga qaytmaslik buyurilgan edi. Uni 1844-yilga olib kelgan yo‘l, u chiqib kelgan yo‘l edi, ya‘ni Protestantizm; va o‘sha tarixda Protestantizm murtad Protestantizmga aylangan edi. Quruvchilarga hech qachon “masxarachilar jamoasi”ga qaytmaslik amr qilingan edi, hamda ularga ularning taomini yemaslik va suvini ichmaslik buyurilgan edi. Quruvchilar 1840-yilda farishtaning qo‘lida bo‘lgan kichik

kitobni yegan edilar, va o'sha taom ularning og'izlarida shirin edi.

Payg'ambarlikdagi yeyish va ichish Muqaddas Kitobni o'rganishda qo'llaniladigan metodologiyani ifodalaydi. Millerchilar Xudoning Kalomini o'rganish uchun aniq bir usulga ega edilar va o'sha qoidalar, buzilgan metodologiyalari orqali murtad protestantizm va katolitsizm ilohiyotchilari keltirib chiqargan xabardan butunlay boshqa bir Muqaddas Kitob xabarini yuzaga keltirdi. Quruvchilar, ya'ni Yahudiyadagi payg'ambar ham, na murtad protestantizmning, na katolitsizmning metodologiyasiga qaytib borib undan yeyishi yoki ichishi kerak edi. Yahudiyadagi payg'ambar aynan shuni qildi va shu tariqa Laodikeyadagi adventizm 1863-yilda aynan shuni qilishini ko'rsatdi; chunki 1863-yilda ular Millerning "yetti zamon" tatbiqini rad etish uchun murtad protestantizmning ilohiy dalillaridan foydalandilar va shu bilan Horun hamda Yeribomning rashk butlarini o'rnatdilar. Shundan so'ng Laodikeyadagi adventizmning birinchi avlodi boshlangan edi.

Yahudiyadan bo'lgan payg'ambar Yorubom bilan muloqot qilganidan so'ng Yahudiyaga qaytish yo'liga tushdi, ammo u hech qachon manziliga yetib bormadi. Bu payg'ambar Laodikiyadagi Adventizmni ifodalaydi; ilhomga ko'ra, u 1856-yilda Miller harakatiga kirib kelgan. Opa Uayt Adventizmni Laodikiya deb aniqlashdan hech qachon ortga chekinmagan, va Laodikiya hech qachon o'zgarishini ko'rsatadigan hech qanday Muqaddas Kitobiy dalil yo'q. Ayrim kishilar o'zlarining shaxsiy Laodikiya tajribalaridan chiqib ketadilar, ammo jamoat sifatida Laodikiya Rabbimizning og'zidan tupurib tashlanishi kerak, chunki Laodikiya "hukm qilingan xalq" degan ma'noni anglatadi. Adventizm bu ta'rifdan foydalanib, o'zini samoviy ma'baddagi hukm davrida mavjud bo'lgan jamoat deb da'vo qiladi. Ular o'z ko'rliklarida Laodikiya ma'nosining Tergov Hukmi unsurini tan oladilar, ammo o'z nomlarida ravshan ifodalangan Ijro Hukmini ko'ra olmaydilar.

Laodikiyadagi jamoatning farishtasiga yozgin: Bularni Omin, sodiq va haqiqiy Shohid, Xudoning yaratishining boshi aytadi: Men sening ishlaringni bilaman: sen na sovuqsan, na issiqsan; qaniydi, sovuq yoki issiq bo'lsang edi. Demak, iliqsan, na sovuqsan, na issiqsan; shu sababdan seni O'z og'zidan tupurib tashlayman. Chunki sen: Men boyman, boyib ketganman va hech narsaga muhtoj emasman, deysan; ammo o'zingning badbaxt, ayanchli, kambag'al, ko'r va yalang'och ekaningni bilmaysan. Vahiy 3:14–17.

Yahudolik payg'ambar oxir-oqibat uni o'z taomini yeyishga va o'z ichimligini ichishga aldagan soxta payg'ambar bilan birga dafn etiladi. Ikkalasi ham bir qabrda yotadi, va Baytildagi yolg'onchi payg'ambar (soxta jamoat) u vafot etganida uni birodar deb ataydi.

Betelda kekxa bir payg'ambar yashar edi; uning o'g'illari kelib, o'sha kuni Betelda Xudoning odami qilgan barcha ishlarni unga aytib berdilar; uning podshohga aytgan so'zlarini ham otalariga aytib berdilar. Otalari ularga dedi: "U qaysi yo'ldan ketdi?" Chunki Yahudodan kelgan Xudoning odami qaysi yo'ldan ketganini uning o'g'illari ko'rgan edilar. Shunda u o'g'illariga dedi: "Menga eshakni egarlanglar". Ular unga eshakni egarladilar, u esa unga minib, Xudoning odami ortidan ketdi va uni eman daraxti ostida o'tirgan holda topdi; unga dedi: "Yahudodan kelgan Xudoning odami senmisan?" U dedi: "Menman". Shunda u unga dedi: "Men bilan uyga yur, non tanovul qil". U esa dedi: "Men sen bilan qaytib bora

olmayman, sen bilan ichkariga ham kira olmayman; bu yerda sen bilan non yemayman ham, suv ichmayman ham. Chunki menga Egamizning kalomi bilan shunday aytilgan edi: ‘U yerda non yema ham, suv ichma ham, kelgan yo‘ling bilan yana qaytma’’. U unga dedi: “Men ham sen kabi payg‘ambarman; bir farishta Egamizning kalomi bilan menga so‘zlab: ‘Uni o‘zing bilan uyingga qaytarib olib kel, u non yesin va suv ichsin’, dedi’’. Ammo u unga yolg‘on gapirdi. Shunday qilib, u u bilan qaytib bordi, uning uyida non yedi va suv ichdi. Ular dasturxon atrofida o‘tirganlarida, Egamizning kalomi uni qaytarib olib kelgan payg‘ambarga keldi. U Yahudodan kelgan Xudoning odamiga xitob qilib dedi: “Egamiz shunday deydi: Sen Egamizning amriga itoatsizlik qilganing, Egang Xudo senga buyurgan amrni saqlamaganing, balki qaytib kelib, Egamiz senga: ‘Non yema, suv ichma’, deb aytgan joyda non yeb, suv ichganing uchun, jasading ota-bobolaring qabriga kirmaydi’’. 1 Shohlar 13:11–22.

1844-yil yozidagi ikkinchi farishtaning xabari protestant cherkovlari qulagani va katoliklikning qizlariga aylanganini aniqlab berishdan iborat edi. Millerchi adventizm erkaklar va ayollarni o‘sha denominatsiyalarni tark etishga da‘vat qilgan edi, chunki ularda qolish ruhiy va abadiy o‘limni anglatardi. Baytildagi yolg‘onchi payg‘ambar Yorubom tomonidan Baytilda joriy etilgan diniy tuzumni ifodalaydi. Bu hayvonga bir surat o‘rnatgan tizim edi, va undan nusxa olingan hayvon katoliklikning hayvonidir. Protestantlar o‘zlarini protestantlar deb atashda davom etdilar, biroq ular ayni paytda quyosh kunini ham ibodat kuni sifatida saqlashda davom etdilar; bu esa katoliklik hokimiyatining belgisidir.

Protestantlar o‘zlarini protestant deb da‘vo qiladilar, holbuki protestantning yagona ta‘rifi — Rimga qarshi norozilik bildirishdir; va shu tariqa ularning e‘tirofi Rim cherkovining suratidir, chunki u o‘zini nasroniy muassasa deb e‘tirof etadi, garchi bu da‘vo uchun Muqaddas Kitobiy hech qanday asosga ega bo‘lmasa ham. Uning da‘vosi urf-odat va an‘ananing bo‘sh hokimiyatiga asoslanadi; bu esa protestantizm o‘zlarini protestant deb da‘vo qilishda qo‘llaydigan o‘sha bir xil soxta hokimiyatdir. Aynan shu mantiq Yettinchi kun adventistlarini Laodikeyaliklar sifatida hanz xavfsiz ahd munosabatida ekanliklariga ishonishga ko‘r qilgan edi. Qadimgi Isroil: “Egamizning ma‘badi, Egamizning ma‘badi — bizmiz”, deb aytganida ilgari surgan hokimiyat ham o‘sha bir xil soxta hokimiyatdir.

“Yahudiy xalqi bu ogohlantirishga quloq solmadi. Ular Xudoni unutdilar va Uning vakillari sifatidagi yuksak imtiyozlarini ko‘zdan qochirdilar. O‘zlari qabul qilgan barakalar dunyoga hech qanday baraka keltirmadi. Ularning barcha afzalliklari o‘zlarini ulug‘lash uchun o‘zlashtirildi. Ular Xudodan O‘zi ulardan talab qilgan xizmatni tortib oldilar, o‘z yaqinlaridan esa diniy yo‘l-yo‘riq va muqaddas namuna ko‘rsatishni ayadilar. To‘fon oldingi dunyo aholisiga o‘xshab, ular yovuz qalblarining har bir xayoliga ergashdilar. Shu tariqa ular muqaddas narsalarni masxaraga aylantirib: ‘Egamizning ma‘badi, Egamizning ma‘badi, mana shudir’ (Yeremiyo 7:4), deb aytdilar, ayni paytda esa Xudoning fe‘l-atvorini noto‘g‘ri namoyon etib, Uning nomini tahqirlar va Uning muqaddas maskanini bulg‘ar edilar.”

“Egamizning uzumzoriga boshqaruvchi qilib qo‘yilgan bog‘bonlar o‘zlariga ishonib topshirilgan mas‘uliyatga sodiq qolmadilar. Ruhoniylar va muallimlar xalqqa sodiq ta‘lim beruvchilar emas edilar. Ular xalq oldida Xudoning yaxshiligi va rahm-shafqatini hamda Unga bo‘lgan sevgi va xizmatga bo‘lgan da‘vosini doimo saqlab turmadilar. Bu bog‘bonlar o‘z

shuhratini izladilar. Ular uzumzor mevalarini o'zlashtirib olishni istadilar. Ularning maqsadi e'tibor va ta'zimni o'zlariga qaratish edi." Masihning Masallardan Bergan Ta'limotlari, 292.

1863-yilda Milleritlar harakati yakunlandi, biroq u 1856-yildayoq Filadelfiyaliklar harakati bo'lishdan to'xtagan edi. Ilyos (Uilyam Miller) tomonidan taqdim etilgan Musoning xabari ("yetti vaqt") rad etildi, va bu rad etish Baytildagi yolg'on payg'ambarning metodologiyasiga asoslangan edi. 1863-yil 1798-yilda boshlangan oltmish besh yilning oxiri bo'ldi va Ishayo kitobining yettinchi bobidagi bashoratning yakuni edi.

Yahudo shohi Uzziyoning o'g'li Yo'tomning o'g'li Ohoz kunlarida shunday bo'ldiki, Suriya shohi Rasin va Isroil shohi Ramaliyo o'g'li Pexax Quddusga qarshi urush ochish uchun unga tomon chiqib keldilar, ammo uni yenga olmadilar. Dovud xonadoniga esa: "Suriya Efrayim bilan ittifoq tuzdi", deb xabar qilindi. Shunda uning yuragi ham, xalqining yuragi ham shamolda tebrangan o'rmon daraxtlari kabi larzaga keldi. So'ng Egamiz Ishayoga dedi: "Endi sen va o'g'ling Shear-Yashub Ohozni kutib olgani chiq, yuqori hovuz suv yo'lining oxirida, bo'zchilar dalasiga boradigan yo'l yoqasida. Va unga shunday degin: Ehtiyot bo'l, xotirjam tur; qo'rqma, yuraging cho'kmasin — Rasinning va Suriyaning, hamda Ramaliyo o'g'lining qattiq g'azabi sababli, bu tutab turgan ikki o'tindan qolgan cho'g'ning uchidan qo'rqma. Chunki Suriya, Efrayim va Ramaliyo o'g'li senga qarshi yomon maslahat qilib: 'Kelinglar, Yahudoga qarshi chiqaylik, uni vahimaga solaylik, uni o'zimiz uchun yorib kiraylik va uning o'rtasiga Tobeal o'g'lini shoh qilib qo'yaylik', dedilar. Shuning uchun Rabbiiy Egamiz shunday deydi: Bu turmaydi, bu amalga oshmaydi. Chunki Suriyaning boshi Damashqdir, Damashqning boshi esa Rasindir; yana oltmish besh yil ichida Efrayim xalq bo'lmaydigan darajada sindiriladi. Efrayimning boshi Samariyadir, Samariyaning boshi esa Ramaliyo o'g'lidir. Agar ishonmasangiz, albatta mustahkam turmaysiz". Ishayo 7:1–9.

Sakkizinchi oyatdagi oltmish besh yillik bashorat shuni ko'rsatadiki, oltmish besh yil davri "ichida" o'n qabiladan iborat shimoliy shohlik asirlikka olib ketiladi. Vahiyning qaydi miloddan avvalgi 742-yilda yozib qo'yilgan bo'lib, oradan o'n to'qqiz yil o'tib, miloddan avvalgi 723-yilda Efrayim tarqatib yuborildi va ossuriyaliklar tomonidan asirlikka olib ketildi. Miloddan avvalgi 677-yilda, oltmish besh yilning oxirida, shoh Manasheh tutib olinib, Bobilga olib ketildi. Miloddan avvalgi 742-yildagi boshlanish nuqtasi Isroilning shimoliy shohligi bilan janubiy shohliklari o'rtasidagi fuqarolar urushini belgilaydi; xuddi 1863-yil Amerika Qo'shma Shtatlarida Shimol bilan Janub o'rtasidagi Fuqarolar urushining ayni markazini belgilagani kabi. Bashorat Ishayo tomonidan tom ma'nodagi ulug'vor diyorda (Yahudo) e'lon qilingan edi, va 1863-yilga oid bashorat ruhiy ulug'vor diyorda (Amerika Qo'shma Shtatlari) amalga oshdi.

Oltmish besh yillik bashorat ichida uchta muhim belgi bor. Miloddan avvalgi 742-yildagi fuqarolar urushidan keyin, o'n to'qqiz yil o'tib, miloddan avvalgi 723-yilda shimoliy shohlik sohib yuborildi. Oltmish besh yilning oxirida janubiy shohlik ham sohib yuborildi. Bashorat, uning boshlanishi va yakunini ham o'z ichiga olgan holda, Xudoning shimoliy va janubiy shohliklarga qarshi bo'lgan har ikkala "g'azabini" ifodalaydi, va bu ikki g'azab ularning boshlanish nuqtalarida o'n to'qqiz yil bilan oldindan keladi, so'ngra ularning amalga oshishidan keyin yana o'n to'qqiz yil davom etadi.

Butun xiyastik tuzilma shimol bilan janub oʻrtasidagi fuqarolar urushi davrini koʻrsatadi; bu urush ham boshlanishni, ham tugashni belgilaydi. Boshlanish va tugashning oʻrtasida fuqarolar urushining ikki qarama-qarshi tomoni ham qullikka olib ketildi, va ular qullikdagi oʻzaro tarqoq holatidan bir xalq boʻlib jamlab chiqariladigan oltmish besh yil ichida, qullarni ozod qilgan Emansipatsiya Proklamatsiyasi sanasi boʻlgan 1863 yilga yetib keladilar. Soʻzma-soʻz Yahudodagi fuqarolar urushi haqidagi bashorat maʼnaviy Yahudodagi fuqarolar urushi bilan yakun topadi, chunki Iso har doim bir narsaning oxirini oʻsha narsaning boshi bilan tasvirlaydi, zotan U Alfa va Omegadir.

1863-yil tarixi miloddan avvalgi 742-yil tarixi bilan ifodalangan boʻlib, oʻsha vaqtda Ishayo paygʻambar oʻgʻli bilan birga Yahudoning yovuz shohi (Oxoz)ga bir xabar yetkazgan edi. Ushbu parçada miloddan avvalgi 742-yil Yahudo shohi boʻlgan, Xudoning muqaddas maskanidagi xizmatni toʻxtatib qoʻygan hamda oliy ruhoniyyiga Xudoning yerdagi muqaddas maskani hovlisining ayni ichida Suriya maʼbadining nusxasini qurdirgan shoh Oxozning guvohligi bilan ifodalangan.

Yovuz shoh Ohoz tarixida (Ishayo paygʻambarning bashorati bilan miloddan avvalgi 742-yil deb belgilangan vaqtda) Quddusning rahbari Xudoning jamoatiga butparastlikka (katolitsizmga) sigʻinishni olib kirdi; xuddi Lodikiyalik Adventizm Ilyos yetkazib bergan Musoning xabarini rad etish uchun murtad protestantizmning uslubiyatiga qaytganidek. Miloddan avvalgi 742-yilda Ishayo Yahudo yovuz shohiga yuqori hovuz quvurining oxirida, kir yuvuvchining dalasi yonida yuzlandi va buni qilganida oʻgʻlini ham oʻzi bilan birga olib bordi. Uning oʻgʻlining ismi bir alomat edi, va Yahudodan kelgan paygʻambar shoh Yorubomga yuzlanganida, unga ham bir alomat berdi.

Mana, men va Egam menga bergan bolalar Isroilda lashkarlar Rabbi tomonidan alomatlar va moʻjizalar uchundir; U Sion togʻida maskan tutadi. Ishayo 8:18.

Ishayoning oʻgʻli “Shearjashub”ning ismi “qoldiq qaytadi” degan maʼnoni anglatadi. Qoldiqni tashkil etuvchi “qaytadiganlar” — kechikish davrida Rabbiyga intizor boʻlib kutadiganlardir.

Va men Oʻz yuzini Yoqub xonadonidan yashirayotgan Egamizni kutaman va Unga umid bogʻlayman. Mana, men va Egamiz menga bergan farzandlar Isroilda Sion togʻida maskan tutuvchi Sarvari Olam Egamiz tomonidan alomatlar va moʻjizalar uchundir. Ishayo 8:17, 18.

Ishayo miloddan avvalgi 742-yilda yovuz shoh Ohoz bilan muloqot qilganida, u “kutganlar”ni ifodalaydi; chunki barcha paygʻambarlar oxirgi kunlar haqida soʻzlamodalar, va oxirgi kunlarda “kutadiganlar” birinchi hafsalasi pir boʻlishini boshdan kechirganlardir. Yeremiyo Xudo yolgʻon gapirdi va yomgʻirni ushlab qoldi, deb oʻylagan, Ishayo esa Xudo “Oʻz yuzini Yoqub xonadonidan yashirdi”, deb oʻylaydi; ammo Ishayo kutishga va Egamizga intizor boʻlib qarashga qatʼiy qaror qiladi, bu esa vahiyni kechikish davridagi “donolar”ni ifodalaydi. Qaytib kelgan va qimmatbaho narsani tuban narsadan ajratgan, Xudoning ogʻzi boʻlishlari kerak boʻlganlar muhrlandilar; shu bois ular maxluqning tamgʻasini qabul qiladiganlardan qarama-qarshi qoʻyilganlar.

Va ularning ko‘plari qoqilib ketar, yiqilar, chilparchin bo‘lar, tuzoqqa ilinib, tutib olinur. Shahodatni bog‘lab qo‘y, qonunni shogirdlarim orasida muhrlab qo‘y. Men esa Yoqub xonadonidan O‘z yuzini yashirayotgan Egamni kutaman, Unga umid bog‘layman. Mana, men va Egam menga bergan bolalar Isroilda Sion tog‘ida maskan tutgan lashkarlar Egasi tomonidan alomatlar va mo‘jizalar uchundir. Va qachon sizlarga: “Jinlar bilan aloqa qiladiganlarga, pichirlab gapiradigan va ming‘irlab fol ochadigan sehrgarlarga murojaat qilinglar”, desalar, xalq o‘z Xudosiga murojaat qilishi kerak emasmi? Tiriklar uchun o‘liklargami? Qonunga va shahodatga! Agar ular bu so‘zga muvofiq gapirmasalar, demak ularda nur yo‘qdir. Ishayo 8:16–20.

Biz bu tadqiqotni keyingi maqolada davom ettiramiz.

“Bular Opa Uaytning so‘zlari emas, balki Rabbiyning so‘zlaridir, va Uning xabarchisi ularni menga sizlarga yetkazishim uchun bergan. Xudo sizlarni endi U bilan qarama-qarshi maqsadlarda ish yuritmaslikka da’vat etadi. O‘zlarini masihiy deb da’vo qilayotgan erkaklar haqida ko‘p ko‘rsatmalar berildi, holbuki ular Shaytonning sifatlarini namoyon etib, ruhda, so‘zda va amalda haqiqatning olg‘a siljishiga to‘sqinlik qilmoqdalar va, shubhasiz, Shayton ularni yetaklayotgan yo‘ldan bormoqdalar. Yuraklarining qattiqligida ular o‘zlariga hech bir jihatdan tegishli bo‘lmagan va ular amalga oshirmasliklari lozim bo‘lgan hokimiyatni qo‘lga olganlar. Buyuk Ustoz aytadi: ‘Men ag‘daraman, ag‘daraman, ag‘daraman’. Odamlar Betl-Krikda: ‘Egamizning ma’badi, Egamizning ma’badi bizmiz’, deydilar, ammo ular oddiy olovdan foydalanmoqdalar. Ularning yuraklari Xudoning inoyati bilan yumshatilmagan va bo‘ysundirilmagan.” Manuscript Releases, 13-jild, 222.